

Оригиналан научни рад

UDK 314.8(497.6)
Original scientific workАлександар Мајић
Драшко Маринковић**ПОКАЗАТЕЉИ РАЗМЈЕШТАЈА СТАНОВНИШТВА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Извод: Дистрибуција становништва представља фундаментални индикатор и полазну основу за израду стратегија и планова функционалне одрживости простора. У нестабилним геополитичким условима пражњење ових простора треба посматрати и као питање од националног значаја. У погледу размјештаја становништва и густине насељености, Република Српска је изразито хетерогено подручје са наглашеним регионалним и унутаррегионалним разликама. Једна од основних карактеристика дистрибуције становништва је просторно-демографска поларизација са дисперзним типом размјештаја популације.

Кључне ријечи: становништво, Република Српска, просторно-демографска поларизација

Abstract: Population distribution is a fundamental indicator and a starting point for the design of strategies and plans for the functional space sustainability. Under unstable geopolitical conditions, depopulation of this target area should be observed as a matter of national interest. Speaking of population distribution and population density, the Republic of Srpska is a heterogeneous area with pronounced regional and intraregional diversity. One of the major characteristics of population distribution is the spatial-demographic polarization with a disperse type of population distribution.

Key words: population, the Republic of Srpska, the spatial-demographic polarization

Увод

Геополитичка дешавања током деведесетих година XX вијека условила су изражен преразмјештај и просторно-демографску редистрибуцију становништва унутар Босне и Херцеговине. У тим условима створена је веома изражена поларизација становништва у два ентитета: Федерацији БиХ и Републици Српској.

Територијални обухват истраживања односи се на простор Републике Српске. Према подацима Републичке управе за геодетске и имовинско-правне послове, територија Републике Српске заузима површину од 24.640,3 km², кога сачињавају 62 јединице локалне самоуправе и 2.756 насељених мјеста.

Временски оквир истраживања обухвата посљедњи попис становништва који је на територији Републике Српске обављен у јесен 2013. године. У недостатку званичних резултата пописа, демографске анализе се односе на прелиминарне резултате пописа становништва, домаћинства и станова 2013. године, према којем је на простору Републике Српске укупно пописано 1.326.991 становник. У међупописној анализи, кориштени су први резултати пописа становништва СР Босне и Херцеговине 1991. године.

Усљед одређених методолошких и концептуалних разлика, а с обзиром на велике административно-територијалне промјене, упоредивост података пописа из 1991. и 2013. године за нивоу Републике Српске скоро је немогућа (Маринковић, Д., Врањеш, Р. 2013).

Поред концептуалних разлика, међупописно поређење становништва отежава и промјена административно-територијалних граница код већине општина и градова. Само 17 јединица локалне самоуправе остале су у административним границама какве су биле у попису 1991. године. То су: Град Бања Лука, Град Приједор, Град Бијељина и општине: Билећа, Братунац, Вишеград, Градишка, Гацко, Дервента, Козарска Дубица, Лакташи, Прњавор, Рудо, Србац, Сребреница, Чајниче и Челинац. Дакле, чак 46 јединица локалне самоуправе у Српској (око 3/4) мијењале су своју површину. Од укупног броја насељених мјеста у Републици Српској 2013. године, њих 290 (10,5%) подијељено је међуентитетском линијом разграничења (Маринковић, Д., Мајић, А. 2015).

У односу на 1991. годину, простор Републике Српске смањено је број становника за 225.184, што представља смањење популације од 16%. На смањење броја становника утицале су негативне компоненте демографског раста, попут: ниског фертилитета, повећања смртности, изражене емиграције становништва, демографског старења и сл. У међупописном периоду (1991–2013), само је девет општина и градова регистровало повећање становништва. То су: Град Бања Лука, Град Бијељина, те општине: Источна Илиџа, Источни Дрвар, Источно Ново Сарајево, Пале, Костајница, Лакташи и Требиње. Остале 53 јединице локалне самоуправе (85%) биљеже смањење своје популације између два пописа. Највећи ефекат на популациони раст ових општина и градова имала је миграциона компонента, условљена процесом избјеглиштва (Маринковић, Д., Мајић, А. 2015).

На процес укупне депопулације најбоље илуструје податак да је од укупног броја насељених мјеста, чак у 88% или 2.410 насеља регистрована негативна међупописна промјена, с тим да је најалармантнија слика у патуљастим насељима, која биљеже смањење становништва у 96% случајева. Насеља са позитивном међупописном промјеном су општински центри и насеља која су примила највећи број избјеглог и расељеног становништва.

У општинама: Брод, Дервента, Источни Дрвар, Купрес, Оштра Лука, Пелагићево и Петровац, сва насељена мјеста биљеже негативну међупопи-

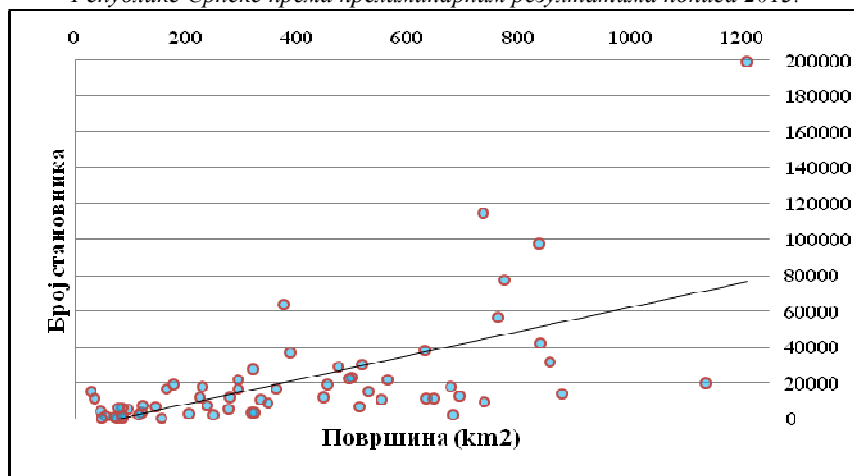
сну промјену становништва. Од укупно 62 општинска средишта, у њих 28 (45%) дошло је до повећања становништва у односу на 1991. годину.

Демографски потенцијал простора Републике Српске

Цјелокупна територија Републике Српске одликује се просторно-демографском хетерогеношћу која се манифестује израженом дисперзијом становништва. Скоро 2/3 становништва Републике Српске концентрисано је у западном дијелу, између Брчко Дистрикта и Новог Града. На територији западно од Дистрикта Брчко живи 834.881 становника (63%). Ако западном дијелу Српске припојимо општине перипанонског обода (Бијељина, Зворник, Лопаре и Угљевик), долази се до закључка да је у сјеверном дијелу Републике Српске концентрисано скоро 80% становништва (Маринковић, Д., Мајић, А. 2015).

Највише становника је пописано у Граду Бања Лука (199.191). Остале јединице локалне самоуправе одликују се слабијим демографским капацитетом (Бијељина - 114.663, Приједор - 97.588, Добој - 77.223, итд.). Најслабији демографски потенцијал је у новоформираним општинама уз међуентитетску линију разграничења. У општинама Источни Дрвар, Источни Мостар, Купрес-РС и Петровац пописано је испод 400 лица. Изузетно неповољна насеобинско-демографска карактеристика простора Републике Српске представља мален демографски потенцијал општинских средишта. У чак 12 општинских средишта пописано је мање од 1.000 становника. Овако ослабљен демографски потенцијал намеће питање функционалне одрживости простора.

График 1. – Дистрибуција површина и становништва у општинама и градовима Републике Српске према прелиминарним резултатима пописа 2013.

Демографска величина насеља одликује се високим степеном дисперзности. Према резултатима пописа 2013. године, број насеља без становништва је изузетно висок (8%). Процес депопулације највише је захватио патуљаста насеља, тако да се односу на 1991. годину може констатовати гашење 162 таква насеља. Од 162 угашена насеља највећи број су насеља дијељена ентитетском линијом разграничења и патуљаста, планинска насеља у источном дијелу Републике Српске. Негативне демографске посљедице могу се уочити пратећи динамичан процес трансформације патуљастих насеља. Према попису становништва 1991. године, удио патуљастих насеља (укључујући и насеља без становништва) био је 35%. Насупрот томе, у попису становништва 2013. године, чак 51% насељених мјеста има мање од 100 становника.

Анализом дијаграма расипања може се уочити дисперзан карактер концентрације становништва, са израженом доминацијом малих општина. Територијално двије највеће јединице локалне самоуправе (Бања Лука и Фоча) имају изражене диспаритете у погледу демографског развоја. За разлику од Града Бање Луке, демографски капацитет општине Фоча је знатно мањи.

Густина насељености простора Републике Српске

Према прелиминарним резултатима пописа становништва из 2013. године, просјечна густина насељености на територији Републике Српске износи 53,8 ст/км². У погледу нодално-функционалне регионализације, постоје изражене разлике и диспаритети у густини насељености. То је нарочито изражено између сјеверног и јужног дијела Српске, као и између урбаних центара и сеоских подручја. Тако је подручје општине Источна Илиџа, најнасељенији дио Републике Српске са 520,4 ст/км². Општина Источно Ново Сарајево има 302,7 ст/км², затим слиједе: Зворник (170 ст/км²), Бања Лука (161 ст/км²), Бијељина (156 ст/км²), Приједор (117 ст/км²) и Шамац (111 ст/км²). У ових седам општина и градова живи скоро 40% становништва Републике Српске. Алармантно звучи податак да преко 12% територије Републике Српске има обиљежја пустињског карактера. Наиме, у 368 насељених мјеста, просјечна густина насељености не прелази једног становника по километру квадратном. Скоро четвртина територије Српске има просјечну гуштину насељености од 1 до 5 ст/км² (Маринковић, Д., Мајић, А. 2015).

На основу демографског капацитета и степена концентрације становништва, простор Републике Српске условно се може подијелити на пет различитих зона са одређеним специфичностима у погледу демографског развоја. Зона са највећом густином насељености, уједно подручје највећег демографског потенцијала, представља зону изразите концентрације становништва. У ову област улазе сва насеља која се уклапају у критериј густине насељености веће од 1.000 ст/км² и демографске величине преко

5.000 становника. Карактеристика ове зоне је јако велика концентрација становништва на малом простору. На свега 2,2% територије, живи преко 42% популације у Српској. Зона умјерене концентрације заузима сличан територијални обухват, али са знатно мањим демографским капацитетом (10% становништва Републике Српске). У ову зону уврштена су сва насеља преко 2.000 становника, под условом да густина насељености није испод 100 ст/км². Прелазно подручје обухвата територију од 6.691 км² у којој живи трећина становништва Републике Српске. У прелазно подручје уврштена су сва насеља која се налазе између зона концентрације и зона депопулације. Просјечна густина насељености ове зоне је изнад републичког просјека и износи 67 ст/км². Зона умјерене депопулације заузима четвртину територије на којој живи око 10% становништва. У њу су уврштена сва насеља са густином насељености између 10 и 50 ст/км², под условом да нису већа од 500 становника. Дакле, основна карактеристика овога подручја је мањи демографски потенцијал од претходних зона, јер у његов састав улази већина малих и патуљастих насеља. Зона изразите депопулације заузима највећи територијални обухват. На 44% територије Републике Српске смјештено је 1.174 насељених мјеста у којима живи само 34.482 становника (2,6%). Критериј који је кориштен за издвајање овог подручја је густина насељености. У ову зону улазе сва насеља испод 10 ст/км², без обзира на демографску величину, тако да доминантно учешће заузимају насеља без становништва и највећи број патуљастих насеља. Територијална дистрибуција ових насеља указује на већу заступљеност у источном дијелу Републике Српске. Такође, у ову област улазе готово сва дијелена насеља, високопланинска насеља и периферни дијелови већине општина у Републици Српској.

Табела 1. – Зоне концентрације становништва на простору Републике Српске (2013)

Зона	Површина (км ²)		Број насеља		Број становника	
	апсолутно	%	апсолутно	%	апсолутно	%
Зона изразите концентрације	541,1	2,2	48	1,7	564.523	42,5
Зона умјерене концентрације	493,3	2,0	47	1,7	134.033	10,1
Прелазна зона	6.690,7	27,2	678	24,6	450.879	34,0
Зона умјерене депопулације	6.089,0	24,7	809	29,4	143.074	10,8
Зона изразите депопулације	10.816,2	43,9	1.174	42,6	34.482	2,6

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова у БиХ 2013, на територији Републике Српске – прелиминарни резултати, Република Српска, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Просторно-демографска поларизација може се окарактерисати као феномен популационог раста и концентрације становништва, на једном дијелу територије, док на другом подразумејева депопулацију и ријетку насељеност становништва. У овом случају, поларизација има карактер популационог раста већих градова за разлику од руралних простора који имају егзодусни карактер.

Зоне демографске концентрације, углавном су релативно мали простори, са високим степеном урбанизације и густине насељености. Такође, имају релативно повољне демографске структуре, и по правилу представљају имиграционо активна подручја.

За разлику од њих, зоне демографске депопулације (егзодусне зоне), представљају велике просторне цјелине, ријетко насељене, са доминантном аграрном функцијом. Ови простори суочавају се са израженом депопулацијом, константним падом стопе наталитета, повећањем смртности, негативном природном промјеном, демографским старењем и интензивним иселјавањем становништва (Стојановић, Б., Војковић, Г. 2005.).

Мрежа насеља простора Републике Српске

Постојећа мрежа градских насеља на простору Босне и Херцеговине настала је у XIX и XX вијеку. Повлачењем ентитетске линије разграничења између Републике Српске и Федерације БиХ, настала је сложена мрежа насеља са центрима различитог функционалног домета. Дејтонском територијалном подјелом на простору Босне и Херцеговине формирана је уситњенија мрежа локалних заједница, тако да од пријератних 109 општина, данашња територија БиХ састоји се из 141 општине (62 у Републици Српској и 79 у Федерацији БиХ).¹ Од укупног броја јединица локалне самоуправе на простору Републике Српске, њих 21 су новоформиране општине дуж ентитетске границе, настале издвајањем дијелова територије из пријератних општина.²

Новонастале општине карактерише слаб демографски капацитет, мала територија, привредна неразвијеност, недостатак насеља јачег функционалног капацитета, одвојеност од бивших општинских средишта (Мандић, М. 2012). Посебно треба нагласити негативне демографске процесе попут депопулације, изражене емиграције, пада фертилитета, негативног природног прираштаја, поремећаја биолошких структура и сл. Готово сва административна средишта новоформираних општина на простору Републике Срп-

¹ У овај број није уврштена новоформирана општина Станари.

² Општина Милићи је формирана издвајањем 54 насеља из пријератне општине Власеница, а општина Костајница издвајањем 12 насеља из бивше општине Нови Град. Осталих 19 општина смјештено је дуж ентитетске линије разграничења.

ске не задовољавају основне потребе домицилног становништва, са израженим недостатком јавних услуга и ниским нивоом производних функција.

У таквим условима јавља се својеврстан куриозитет да чак 16 новонасталих општина на својој територији немају насеља које на основу више критерија (демографска величина, урбана изграђеност, функционални капацитет, инфраструктурна опремљеност) не испуњавају основне елементе урбаности. Општине без градског насеља на својој територији су: Берковићи, Вукосавље, Доњи Жабар, Источни Дрвар, Источни Мостар, Источни Стари Град, Језеро, Крупа на Уни, Купрес, Ново Горажде, Осмаци, Оштра Лука, Пелагићево, Петровац, Петрово и Рибник, та као такве неће улазити у анализу степена урбаности на простору Републике Српске.

Према прелиминарним резултатима пописа становништва 2013. године, у 46 градских насеља на простору Републике Српске живи 552.163 становника, или нешто око 42%. У поређењу са европским просјеком и степеном урбанизације у земљама окружења, Српска има изразито низак ниво урбаности, који је настао као посљедица закаснеле индустријализације у другој половини XX вијека, посљедица одбрамбено-отаџбинског рата, миграција становништва и стагнације привреде у ратном и посљератном периоду. Формирање савремене мреже насеља након Дејтонског споразума битно је детерминисало урбани систем на простору Републике Српске.

Изражени диспаритети нивоа урбанизације, посљедица су дјеловања више различитих фактора у простору и времену. Тако нпр. у општинама Лопаре, Милићи, Србац, Сребреница, Теслић и Шековићи, удио популације који живи у општинском средишту не прелази 20%. На другој страни, градови Бања Лука и Требиње, те општина Источна Илица имају преко 80% урбане популације. Са 93,5% становништва у урбаној зони (70,3% у општинском средишту), општина Источна Илица је најурбанизованија административно-територијална јединица у Републици Српској.

Табела 2. – Степен урбанизације општина и градова у Републици Српској (2013.)

Степен урбаниз.	Јединице локалне самоуправе	Апс. број
< 20%	Лопаре, Милићи, Србац, Сребреница, Теслић, Шековићи	6
21 – 40 %	Братунац, Градишка, Добој, Зворник, Кнежево, Котор Варош, Лакташи, Модрича, Невесиње, Нови Град, Приједор, Прњавор, Рудо, Угљевик, Челинац, Шамац, Шипово	17
41 – 60%	Бијељина, Брод, Вишеград, Власеница, Гацко, Дервента, Калиновик, Козарска Дубица, Мркоњић Град, Рогатица, Соколац, Грново, Хан Пијесак, Чајниче	14
61 – 80 %	Билећа, Источно Ново Сарајево, Костајница, Љубиње, Пале, Фоча	6
> 80%	Бања Лука, Источна Илица, Требиње	3

Извор: *Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013, на територији Републике Српске – прелиминарни резултати*, Републички завод за статистику, Бања Лука.

У протекле двије деценије, простор Републике Српске претрпио је значајне промјене у погледу насеобинске трансформације простора. Демографске промјене у простору, манифестују се преко интензивног процеса депопулације, поготово у руралним подручјима. Степен концентрације становништва указује на процес просторно-демографске поларизације у урбаним и субурбаним подручјима у околини већих градова. Једна од битнијих карактеристика становништва је поремећај биолошких структура, те процеси сенилилизације, феминизације и маскулинизације руралних подручја.

Показатељи размјештаја становништва

Индекс концентрације становништва представља однос између одређених категорија становништва на одређеним површинама општина према истим показатељима за државу као цјелину (Шантић, Д. 2013). Вриједност 1 означава равномјеран распоред становништва, величине мање од 1 означавају дисперзију, а веће од 1 концентрацију популације у посматраним просторним јединицама. Дакле, ако је вриједност индекса већа од 1, то означава да је концентрација становништва у одређеној општини или регији већа од републичког просјека. Анализом картограма 1, јасно се уочава просторно-демографска диференцијација сјеверног и јужног дијела Републике Српске. Скоро све општине у сјеверном дијелу Српске имају концентрацију популације изнад Републичког просјека. Највећи индекс концентрације становништва 2013. године регистрован је у општини Источна Илица. У тој локалној заједници концентрација популације је 9,7 пута већа од Републичког просјека. Високе вриједности овог показатеља има општина Источно Ново Сарајево (5,6), општина Зворник (3,2), као и у градовима Бања Лука (3,0) и Бијељина (2,9). Најнижи индекс концентрације имају општине са ријетком насељеношћу, slabим демографским потенцијалом и израженим процесима депопулације. Већина новоформираних општина (Источни Дрвар, Петровац, Источни Мостар, итд.) биљеже најниже вриједности индекса концентрације становништва. Индекс концентрације градског становништва показује висок степен дисперзије.³ Дистрибуција становништва у општинском средишту у појединим општинама је несразмјерна у односу на остатак општине. Највећу дисперзију биљеже општине у источном дијелу Републике Српске. Највећи индекс концентрације регистрован је у општинском средишту општине Вишеград (чак 128), што значи да је концентрација становништва у општинском средишту 128 пута већа него на укупној територији општине. Високе индексе концентрације имају административна средишта општина: Калиновик (109), Соколац

³ При анализи овог показатеља узет је број становништва који живи у општинском средишту.

(103), Фоча (95), Невесиње (68), Шековићи (67), итд. Високи проценти концентрације становништва у општинском средишту последица су изражених унутаропштинских миграција на релацији село-град, географског положаја, историјских прилика, мреже насеља и привредних активности.

Индекс просјечне удаљености означава удаљеност једног становника од другог (y m), а полази од претпоставке да је размјештај становништва на једној територији равномјеран. Према подацима за 2013. годину, просјечна удаљеност између становника на нивоу Републике Српске износила је 146 m. У односу на 1991. годину, вриједност овог показатеља повећала се за 11 m, што јасно указује на изражен процес депопулације становништва. Највеће растојање међу становницима имају популационо мале општине уз ентитетску линију разграничења. Највећа вриједност индекса просјечне удаљености за 2013. годину биљежи општина Источни Дрвар (893 m), затим слиједи општине: Петровац (678 m), Источни Мостар (605 m), Калиновик (592 m), Купрес (401 m), итд. Најмања просјечна удаљеност између два становника је у општини Источна Илица (47 m). Мало просјечно растојање између становника регистровано је у општини Источно Ново Сарајево (62 m) и Зворник (82 m), као и у градовима Бања Лука (85 m), Бијељина (86 m) и Приједор (99 m).

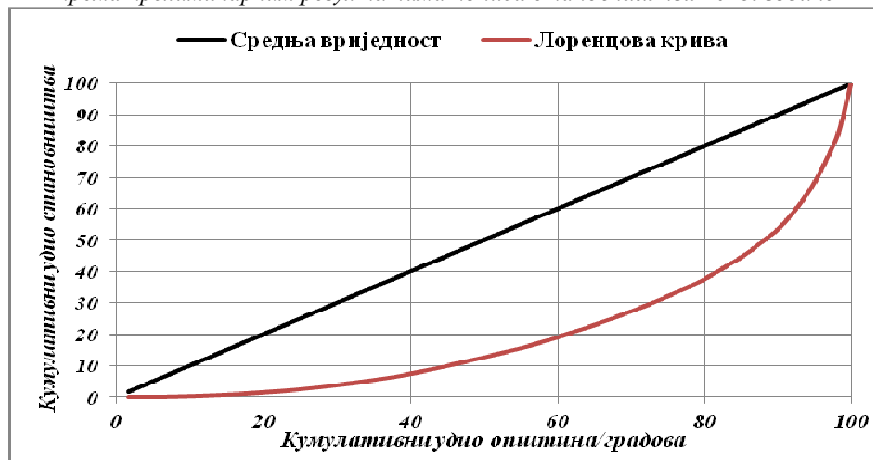
Лоренцова крива представља значајан инструмент статистичке анализе. У демографским истраживањима, она представља графичку технику за истраживање обима концентрације и дисперзије становништва на одређеном простору. Лоренцова крива темељи се на начелу кумулативног низа, чиме се упоређују двије дистрибуције изражене у процентима. Крива почиње и завршава на линији од 45 степени, која рефлектује једнаку дистрибуцију. Са удаљавањем од линије једнакости, већа је неједнакост у расподјели. Увијек почиње са 0,0, а што је степен концентрације већи, вриједност је ближе 1 (100%). Уколико је веће одступање од дијагонале (идеалне дистрибуције), већа је неравномјерност у размјештају становништва (Шантић, Д. 2013).

Анализом вриједности из графика 2, јасно се уочава одступање од линије једнакости. У 10 најмањих општина живи мање од 1% становништва Републике Српске (0,9%). У половини општина живи свега 12% популације, док у општинама и градовима изнад 12.000 становника живи око 88% становништва. На другој страни, изражена просторно-демографска концентрација становништва је у популационо већим општинама и градовима. То потврђује чињеница да у седам највећих јединица локалне самоуправе живи половина становништва Републике Српске.

У просторно-демографским истраживањима **индекс ареалности** примјењује се ради утврђивања колико је простора (P) на располагању одређеном броју становника (S), најчешће на 1000 становника (*ibidem*). Према прелиминарним резултатима пописа становништва 2013. године, ин-

декс ареалности за комплетну територију Републике Српске износи 18,6 km², дакле 1.000 становника располаже са 18,6 km² територије. Поједине општине имају изразито високе вриједности овога показатеља: Источни Дрвар (690,2 km²), Петровац (398,1 km²), Источни Мостар (316,6 km²) и Калиновик (303,3 km²). На другој страни, најмање простора имају становници општине Источна Илица (1,9 km²). Вриједност индекса ареалности испод 10 km² имају локалне заједнице са највећом концентрацијом становништва: Источно Ново Сарајево, Зворник, Бања Лука, Бијељина, Приједор и Шамац.

График 2. – Лоренцова крива концентрације становништва Републике Српске према прелиминарним резултатима пописа становништва 2013. године

Цинијев коефицијент је мјера неједнакости становништва, настао на логици Лоренцове криве и представља њен статистички израз. То је однос између површина које чини крива равномјерног размјештаја и криве концентрације. Разлика између криве и линије једнакости указује на неједнакост у дистрибуцији становништва. Вриједност Цинијевог коефицијента креће се од 0 што означава савршену једнакост до 100 (потпуна неједнакост) (Шантић, Д. 2013). Према прелиминарним резултатима пописа становништва 2013. године, Цинијев коефицијент на простору Републике Српске има високу вриједност (58,9). Одступање од савршене једнакости указује на одређене диспаритете у просторно-демографском размјештају становништва Републике Српске. На nižем административно-територијалном нивоу (општине и градови), вриједност Цинијевог коефицијента има још израженију дисперзност. Највеће вриједности регистроване су у Граду Требињу (94,6) и Граду Бањој Луци (87,2). Овако неравномјерна дистрибуција указује на демографски потенцијал градског насеља у односу

на остали простор. Најмање вриједности Џинијевог коефицијента имају општине у сјеверном дијелу Републике Српске (Доњи Жабар, Крупа на Уни, Осмаци, Вукосавље, Петрово, Србац, Прњавор, Лакташи, итд). Равномјернија концентрација у овим општинама може се објаснити јачим демографским потенцијалом осталих насеља на територији општине.

Хуверов индекс концентрације становништва је најшире коришћена мјера за оцјену (не)једнакости дистрибуције становништва на одређеној територији. Третира проценат укупне популације коју треба размјестити да би се постигла једнака дистрибуција становништва. Овај показатељ упоређује процентуални удио становништва сваке општине, са процентуалним удјелом површине општине, односно мјери степен кореспонденције између становништва и територије. Уколико је вриједност индекса концентрације 0, то значи да је пропорција становништва одговарајућа пропорцији територије. Када би вриједност била 100 (или 1), то би значило да је становништво концентрисано само у једној области. Вриједност индекса изнад 80 (0,8), указује на највећу концентрацију, од 60 до 80 (0,6–0,8) на средњи степен концентрације, од 40 до 60 (0,4–0,6) на низак степен концентрације и испод 40 (0,4) на изразито низак степен концентрације становништва. Овај индекс се базира на индексу Џинија и представља верзију различитости (Шантић, Д. 2013).

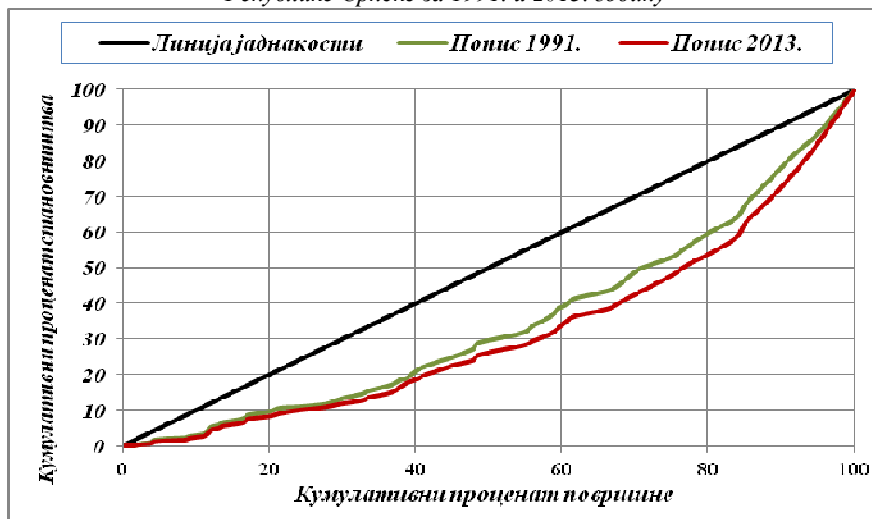
Вриједност Хуверовог индекса на укупној територији Републике Српске за 2013. годину износи 42,9. Дакле скоро 43% популације треба размјестити да би се добила идеална концентрација становништва. У односу на 1991. годину, вриједност индекса се повећала за 1,6. Повећање индекса јасно указује на дисперзну концентрацију становништва ка популационо већим општинама и градовима (график 3).

Вриједности Хуверовог индекса на нивоу општина и градова показују одређене специфичности. Највећа концентрација становништва 2013. године регистрована је у Граду Требињу. У овој локалној заједници потребно је размјестити чак 85% становништва да би се добила једнака дистрибуција становништва на цјелокупној територији Града. Овако висок степен концентрације указује на изражен демографски капацитет општинског средишта у односу на остали простор. Високе вриједности овог показатеља имају скоро све општине источног дијела Републике Српске, попут Вишеграда, Билеће, Пала, Трнова, итд, што указује високу концентрацију у општинском средишту и процесе депопулације у сеоским насељима. Вриједност Хуверовог индекса у Граду Бањој Луци је такође висока (74,3).

Уколико би становништво било равномјерно распоређено на читавој територији државе, онда би центар територије истовремено био и центар становништва. **Демографски центар** или главна тачка дистрибуције становништва је тачка (становник) који има најмању просјечну удаљеност од свих других тачака (становника) на датој територији (Шантић, Д. 2013).

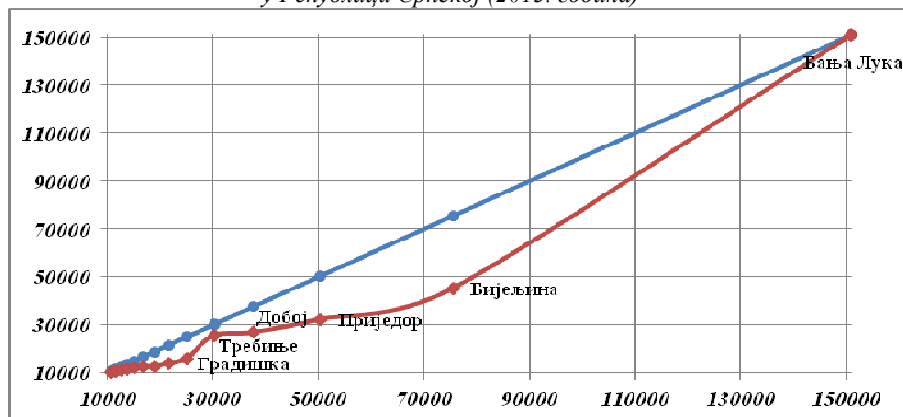
Због разуђености граница и облика територије, демографски центар Републике Српске налази се на подручју Федералне општине Тешањ. Демографски центар западног дијела Републике Српске налази се у насељеном мјесту Алексићи, на подручју општине Лакташи. Демографски центар источног дијела Републике Српске налази се доста сјеверније од територијалног центра. Разлог томе је велика концентрација становништва у сјеверном дијелу ове регионалне цјелине, тачније на ужем простору бијељинске мезорегије, тако да се демографски центар налази на простору општине Хан Пијесак, у насељеном мјесту Јапага.

График 3. – Хуверов индекс концентрације становништва Републике Српске за 1991. и 2013. годину

Према **правилу реда величине**, може се очекивати да ће један град у низу градова неке земље или регије, пореданих по величини, имати онолики број становника колики има највећи град, подијељен са редним бројем тога града у низу градова. Анализирајући вриједности овога показатеља, могу се примјетити одређене неправилности у урбаном систему Републике Српске. Сва градска насеља на простору Републике Српске значајно су мања у односу на Бању Луку. Град Бијељина, као други град према демографској величини, требао би имати око 75.000 становника, а у градском насељу је 2013. године пописано нешто више од 45.000 становника. Неравномјерности се запажају и код осталих градова. Приједор би требао имати око 50.000 становника, Добој око 38.000, Требиње око 30.000, итд.

График 4. – Правило реда величине у мрежи градских насеља у Републици Српској (2013. година)

Слабо развијен урбани систем огледа се у слабом демографском потенцијалу градова у Српској. Од 46 градских насеља, само је пет изнад 20.000 становника. Укупно девет градова има између 10.000 и 20.000 становника. Највећи проценат (37%) заузимају градска насеља између 5.000 и 10.000 становника, док је чак 15 градова испод 5.000 становника, од тога четири градска насеља испод 2.000 становника. Основна карактеристика урбане структуре Републике Српске је недостатак већих градова и изразито низак демографски капацитет малих градских насеља. Највеће одступање од правилног реда биљежи Град Бијељина, док најмање одступање од правилног низа имају градови између 18. и 32. мјеста у реду величине.

У већини земаља демографском величином истиче се главни град, примарни град, док су остали градови знатно мањи. Ако је вриједност добијеног индекса већа, већа је и **урбана примарност**. Индекс урбане примарности указује на значајну примарност Бање Луке у односу на други град према демографској величини. Вриједност овог показатеља за 2013. годину износи 3,3, дакле демографски потенцијал Бање Луке је за 3,3 пута већи од демографског капацитета Града Бијељине. Индекс урбане примарности између ова два града 1991. године износио је 3,9, што јасно указује на интензивнији процес механичког прилива становништва у урбано средиште Бијељине.

Умјесто закључка

Равномјерна дистрибуција становништва један је од најважнијих фактора функционалне одрживости простора и просперитета друштва у цјелини. Простор Републике Српске карактеришу негативна демографска обиљежја настала као посљедица социо-економске ситуације, историјских

фактора и геополитичких дешавања током последње деценије XX вијека. Све те детерминанте јасно упућују на укупно смањење и неравномјерну концентрацију становништва Републике Српске.

Оцјена стања демографског потенцијала општина и градова у Републици Српској може се пратити на основу пет индикатора.⁴ На основу квантитативног вредновања наведених индикатора, може се констатовати да једино Град Бања Лука има максималних пет бодова. Град Бијељина, те општине Лакташи, Источна Илиџа и Источно Ново Сарајево оцијењене су са четири бода. На основу наведене категоризације, укупно 18 општина добило је оцјену нула. Ни један индикатор не задовољава минималне услове у општинама: Брод, Вишеград, Дервента, Језеро, Калиновик, Козарска Дубица, Крупа на Уни, Купрес, Мркоњић Град, Нови Град, Петрово, Рогаџица, Рудо, Трново, Фоча, Чајниче, Шековићи и Шипово. Иако се подудар са просторно-демографским карактеристикама Републике Српске, ова анализа оставља многа отворена питања.

Механички притисак на регионалне центре условио је експанзиван раст приградских насеља која постају саставни дио компактне урбане цјелине. Некада типичан аграрни простор поприма све елементе града, почевши од кориштења, намјене и функције земљишта, изградње саобраћајне и комуналне инфраструктуре, као и промјена у погледу морфофизиономских карактеристика простора. Са друге стране већина простора Републике Српске захваћена је процесом депопулације, драматичних размјера. Најалармантнија ситуација је у пагуљастим и планинским насељима, као и у просторима уз ентитетску линију разграничења.

Један од отежавајућих проблема при просторно-демографској анализи простора Републике Српске представља функционално неутемељена и практично непримјенљива класификација насеља. Савремени процеси трансформисали су насеобински систем Републике Српске у демографском, функционалном и морфофизиономском смислу, чиме су се појавили бројни подтипови чија би подробнија анализа указала на бројне специфичности и разлике између насеља, што отежава њихову типологију и класификацију. За потребе савремене науке и праксе потребно је детаљније приступити теоријском одређењу класификације насеља и њиховим развојним проблемима. У том контексту треба озбиљно приступити изради стратегија и планова урбаног и руралног развоја Републике Српске.

⁴ За анализу демографског потенцијала општина и градова у Српској кориштене су следећи индикатори: позитивна међупописна промјена броја становника у јединици локалне самоуправе (1991–2013), позитивна међупописна промјена броја становника у административном средишту (1991–2013), позитиван апсолутни природни прираштај (1996–2013), позитиван салдо унутрашњих миграција (2007–2013) и просјечна густина насељености већа од 100 ст/км² (2013. год).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Мандић, М. (2012). Поимање карактеристике руралности и урбаности у Босни и Херцеговини. *Гласник 16*. Бања Лука: ГДРС.
- Marinković, D., Majić, A. (2014). Determinants of demographic development of the Republic of Srpska at the beginning of the 20th century. *Зборник матице српске за друштвене науке 148*. Нови Сад: Матица српска.
- Маринковић, Д., Мајић, А. (2015). Просторна дистрибуција становништва Републике Српске према резултатима пописа становништва 2013. године. *Зборник са 4. српског конгреса географа – достигнућа, актуелности и изазови географске науке и праксе*. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет, СГД.
- Маринковић, Д., Врањеш, Р. (2013). Прелиминарни резултати пописа становништва Републике Српске 2013. и његова упоредивост са претходним пописом из 1991. године. *Демографија 10*. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет, Институт за демографију.
- Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013, на територији Републике Српске (прелиминарни резултати). Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске.
- Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991. године (први резултати – Статистички билтен 220). Сарајево: Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, 1991. године.
- Просторни план Републике Српске до 2025. године – измјена и допуна ППРС до 2015. године – нацрт. Бања Лука: Министарство за просторно уређење, грађевинарство и екологију, новембар 2013. године.
- Стојановић, Б., Војковић, Г. (2005). Урбане агломерације на главним осовинама као полови демографске ревитализације Србије. *Становништво 1–4*. Београд: Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања.
- Уредба о насељеним мјестима која чине подручје јединице локалне самоуправе. Бања Лука: Службени гласник Републике Српске бр:4/10, 26/11 и 74/12.
- Шантић, Д. (2013). *Размјештај становништва Србије у контексту теорија о популационом оптимуму* (докторска дисертација). Београд: Географски факултет.

Прилози:

Прилог 1. Демографска величина, међупописна промјена и густина насељености општина и градова у Републици Српској према резултатима пописа 2013. године

Општина/град	Прелиминарни резултати пописа становништва 2013. године	Број становника у општинском средишту 2013. године	Међупописна промјена броја становника у општини/ граду (1991–2013)	Међупописна промјена броја становника у општинском средишту (1991–2013)	Просјечна густина насељености (2013. год) (ст/км ²)
Бања Лука	199.191	150.997	+4.052	+8.353	160,8
Берковићи	2.272	247	-1.042	+96	8,6
Бијељина	114.663	45.291	+17.867	+9.104	156,2
Билећа	11.536	8.220	-1.733	663	18,1
Братунац	21.619	8.359	-11.956	683	73,8

Александар Мајић, Драшко Маринковић

Брод	17.943	8.563	-16.019	-5.482	78,0
Вишеград	11.774	5.869	-9.428	-1.041	26,2
Власеница	12.349	7.228	-5.878	-688	56,8
Вукосавље	5.426	768	-2.239	-1.778	73,6
Гацко	9.734	5.784	-1.110	+1.235	13,4
Градишка	56.727	16.106	-3.335	-883	74,5
Дервента	30.177	12.680	-26.151	-5.042	58,4
Добој	77.223	26.987	-19.730	-592	94,6
Доњи Жабар	4.043	1.297	-81	-110	86,4
Зворник	63.686	12.674	-5.619	-1.910	170,1
И. Илиџа	15.233	10.705	+7.275	+8.227	520,4
И. Дрвар	109	66	+48	+39	1,4
И. Мостар	280	210	-520	+57	3,2
И. Стари Град	1.175	211	-200	-14	13,4
Ист.Н.Сарајево	11.477	8.557	+7.440	+6.859	302,7
Језеро	1.341	702	-797	-129	21,2
Калиновик	2.240	1.093	-2.212	-285	3,3
Кнежево	10.428	3.958	-5.596	+214	32,0
Коз. Дубица	23.074	11.566	-8.503	-2.134	46,2
Костајница	6.308	4.047	+90	+277	73,5
Котор Варош	22.001	8.360	-15.708	+966	39,5
Крупа на Уни	1.687	248	-1.045	-90	18,1
Купрес	320	126	-922	-121	7,2
Лакташи	36.848	5.879	+6.938	+2.255	94,9
Лопаре	16.568	2.709	-3877	+990	55,6
Љубиње	3.756	2.744	-406	+481	11,0
Милићи	12.272	2.368	-3.318	+23	44,0
Модрича	27.799	10.137	-6.310	-361	83,7
Мркоњић Град	18.136	7.915	-9.243	-536	27,1
Невесиње	13.758	5.464	-198	+1.389	15,5
Нови Град	28.799	11.063	-6.922	-2.437	61,3
Ново Горажде	3.391	157	-1.444	-65	27,6
Осмаџи	6.172	1.029	-2.643	187	77,6
Оштра Лука	2.997	817	-2.198	-10	14,5
Пале	22.282	13.883	+7.822	+6.496	45,4
Пелагићево	7.332	2.796	-2.912	-270	63,3
Петровац	367	348	-32	-9	2,5
Петрово	7.010	2.322	-2.154	-589	64,0
Приједор	97.588	32.342	-14.882	-2.285	117,0
Прњавор	38.399	8.484	-8.495	+388	61,0
Рибник	6.517	729	-2.806	+52	13,0
Рогатица	11.603	6.855	-10.125	-2.028	18,0
Рудо	8.834	1.949	-2.738	-137	25,4
Соколац	12.607	5.919	-2.532	+357	18,2
Србац	19.001	3.005	-2.659	+123	42,0
Сребреница	15.242	2.607	-21.969	-3.147	28,8
Теслић	41.904	7.518	-22.623	-1.148	49,5
Требиње	31.433	25.589	+2.356	+3.779	36,4
Трново	2.192	1.018	-1.705	-907	20,0
Угљевик	16.538	4.155	-1.385	+1.160	97,0
Фоча	19.811	12.334	-15.445	-2.009	17,7
Хан Пијесак	3.844	2.018	-2.157	+8	12,2
Чајнич	5.449	2.401	-3.470	-736	19,9
Челинац	16.874	5.802	-1.792	+959	46,6

Aleksandar Majić, Draško Marinković

Шамац	19.041	5.390	-5.722	-877	110,5
Шековићи	7.771	1.519	-2.134	-204	32,1
Шипово	10.820	4.052	-4.952	-1.125	19,7
УКУПНО	1.326.991	564.236	-255.184	-16.241	53,9

Извор: *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine – prvi rezultati, (statistički bilten 220), Republički zavod za statistiku SR Bosne i Hercegovine, maj, 1991. godine, Sarajevo.*

Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013, на територији Републике Српске – прелиминарни резултати, Република Српска, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Прилог 2. Демографске детерминанте у општинама и градовима у Р. Српској (2013)

Општине/ градови	Индекс концентрације становништва за општине и градове Републике Српске	Индекс концентрације становништва за општинске центре у Републици Српској	Број насеља где је регистрована депулација (1991–2013)	Степен депулације (1991–2013) %	Индекса просјечне удаљености (m) 2013. године	Индекс ареалности (km ²) 2013. године	Циријев коефицијент 2013. године	Хуверов индекс 2013. године
Бања Лука	3,0	9,1	15	72	85	6,2	87,2	74,3
Берковићи	0,2	8,5	2	90	366	116,2	58,2	45,3
Бијељина	2,9	10,3	33	51	86	6,4	68,9	55,1
Билећа	0,3	49,0	6	90	252	55,2	88,7	78,6
Братунац	1,4	17,8	2	96	125	13,6	67,9	49,4
Брод	1,4	7,9	0	100	122	12,8	69,0	54,0
Вишеград	0,5	127,9	9	94	210	38,1	86,7	71,6
Власеница	1,1	7,1	2	95	143	17,6	76,1	61,4
Вукосавље	1,4	8,0	2	85	125	13,6	49,8	36,9
Гацко	0,2	16,3	10	86	294	74,8	84,3	68,0
Градишка	1,4	23,6	15	78	125	13,4	62,0	46,1
Дервента	1,1	13,0	0	100	141	17,1	70,2	58,8
Добој	1,8	19,7	6	93	110	10,6	62,5	45,0
Доњи Жабар	1,6	0,9	1	83	116	11,6	37,3	29,3
Зворник	3,2	19,0	16	77	82	5,9	54,5	39,4
И. Илића	9,7	1,4	1	80	47	1,9	64,0	53,5
И. Дрвар	0,1	1,7	0	100	893	690,2	68,1	65,8
И. Мостар	0,1	1,4	1	67	605	316,6	62,1	62,1
И. Стари Град	0,2	2,2	5	74	294	74,9	68,8	57,4
Ист.Н.Сараје во	5,6	4,4	6	25	62	3,3	73,7	62,1
Језеро	0,4	9,5	1	91	233	47,1	61,3	43,2
Калиновик	0,1	109,1	2	97	592	303,3	84,3	67,1
Кнежево	0,6	8,8	1	95	190	31,3	59,4	45,5

Александар Мајић, Драшко Маринковић

Коз. Дубица	0,9	20,9	1	98	158	21,6	66,1	52,1
Костајница	1,4	11,7	2	83	125	13,6	73,3	59,1
Котор Варош	0,7	15,0	1	98	171	25,3	71,6	55,5
Крупа на Уни	0,3	1,2	1	92	253	55,2	40,1	32,4
Купрес	0,1	1,7	0	100	401	139,4	51,4	47,8
Лакташи	1,8	4,8	21	43	110	10,5	52,3	39,3
Лопаре	1,0	13,4	1	97	144	18,0	55,5	40,4
Љубиње	0,2	16,3	2	90	324	90,9	81,5	68,4
Милићи	0,8	24,0	11	80	162	22,7	62,1	46,2
Модрича	1,6	10,9	4	83	117	11,9	67,5	50,5
Мркоњић Град	0,5	54,3	2	95	207	36,9	69,2	51,8
Невесиње	0,3	68,3	8	86	273	64,5	74,0	57,8
Нови Град	1,1	6,8	7	85	137	16,3	62,3	45,2
Ново Горажде	0,5	13,3	6	91	205	36,3	79,6	64,6
Осмаци	1,4	1,6	5	69	122	12,9	43,8	33,0
Оштра Лука	0,3	4,7	0	100	282	69,0	70,0	56,9
Пале	0,8	24,4	18	71	159	22,0	86,4	71,1
Пелагићево	1,2	1,0	0	100	135	15,8	57,6	43,5
Петровац	0,0	1,5	0	100	678	398,1	81,9	80,5
Петрово	1,2	1,8	1	86	134	15,6	43,5	33,6
Приједор	2,2	15,4	9	87	99	8,5	67,1	50,6
Прњавор	1,1	22,3	11	83	138	16,4	50,1	35,8
Рибник	0,2	3,4	5	83	298	76,7	54,3	41,0
Рогатица	0,3	27,7	2	98	254	55,7	82,5	66,2
Рудо	0,5	55,6	12	87	213	39,4	70,8	54,5
Соколац	0,3	102,5	10	90	252	54,9	81,6	67,7
Србац	0,8	22,2	6	85	166	23,8	44,9	33,5
Сребреница	0,5	34,7	6	93	200	34,8	55,9	40,8
Теслић	0,9	40,6	5	91	153	20,2	61,6	45,1
Требиње	0,7	30,7	24	83	178	27,4	94,6	85,0
Трново	0,4	8,7	1	96	240	50,1	83,6	72,0
Угљевик	1,8	10,9	3	88	109	10,3	53,0	36,8
Фоча	0,3	94,9	2	98	255	56,5	85,5	69,2
Хан Пијесак	0,2	21,4	2	92	308	82,1	73,4	58,1
Чајниче	0,4	23,2	4	89	241	50,2	67,1	51,4
Челинац	0,9	11,7	7	77	157	21,4	57,3	39,4
Шамац	2,1	8,6	2	90	102	9,0	49,8	37,2
Шековићи	0,6	66,7	5	87	190	31,2	60,2	43,4
Шипово	0,4	42,6	3	93	242	50,9	71,6	53,1
УКУПНО	1,0	12,0	346	87	146	18,6	58,9	42,9

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013, на територији Републике Српске – прелиминарни резултати, Република Српска, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Aleksandar Majić
Draško Marinković

**INDICATORS DISTRIBUTION OF POPULATION
OF THE REPUBLIC OF SRPSKA**

Summary

The Republic of Srpska territory is spatially heterogeneous, which is manifested through intensive population dispersion. Almost 2/3 of RS population is concentrated in western parts of the country between Brčko District and Novi Grad. The territory west from Brčko District is populated by 834,881 people (63%). If we join together western parts of the RS and its north-east municipalities (i.e. municipalities of peri-Pannonian margin such as Bijeljina, Zvornik, Lopare and Ugljevik), we reach a conclusion that almost 80% of population lives in northern part of the Republic of Srpska.

Zones where the population is concentrated are large regional centers (Banja Luka, Bijeljina, Doboj, Prijedor, East Sarajevo, etc.) and they represent the axis of development. The population is mostly concentrated along major rivers, transit corridors, highways and regional roads of higher ranks. From a regional point of view, it is a space of Pannonian and peri-Pannonian parts of the Republic of Srpska.

The new entity borderline dashed the previous city urban system. These newly-formed municipalities are characterized by poor demographic capacity, small territory, commercial underdevelopment, lack of highly functional settlements, and separation from former municipal centers. The lack of urban centers of higher functional rank and wider gravitational impact is typical of the urban structure of the Republic of Srpska. What prevails is a disperse network of urban settlements with unbalanced demographic and functional potentials.

Based upon the level of urbanism, the Republic of Srpska territory may be regard as heterogeneous area. Dispersion of urbanization may be accounted for by different factors of space and time.